

Recenzii

cultural-religioase. În mod firesc, diversitatea abordărilor face foarte dificilă găsirea unui punct comun la toți autorii. De altfel, chiar acest fapt determină necesitatea dialogului ca mijloc de depășire al obstacolelor de înțelegere. În același timp, în epilogul semnat de unul dintre editori (p. 215-216), Knud Jørgensen, sunt semnalate două direcții principale ale prezentărilor din volumul de față: pe de o parte, secularizarea este un proces inerent dezvoltării tradiției creștine (W. Hielke), de aceea el trebuie salutat, fiindcă ne poate elibera din „închisoarea constantiniană” și din „îmbrățișarea Bisericii-stat”: „deschide porțile catedralelor noastre și multelor noastre mausolee creștine. A fi un creștin secular nu mai reclamă că eu sunt custodele unui muzeu”. Apar așadar noi forme de expresie, noi comunități (ca de ex. cele din Olanda, descrise de G. Noort), în contexte marcate de diversitate, complexitate și multiculturalism, ca în Hamburg, sau de indiferență față de religie, ca în Germania de Est. O existență marcată de vulnerabilitate, dar care conține și germenii speranței (G. Davie).

Pe de altă parte, sunt autori – cum ar fi H. Kwiyani sau E. Mombo – care își pun serios întrebarea: cum poate cineva să trăiască fără religie? Teza acestora, și în special a primului autor, este că Europa are de (re)învățat creștinismul de la imigranți – că aceștia sunt „noii creștini europeni”!

În concluzie, lucrarea este una provocatoare și merită a fi citită de toți cei interesați de actuala configurație a creștinismului, de provocările contemporane la care creștinii trebuie să răspundă, indiferent de contextele în care trăiesc. La o analiză mai atentă, problemele aparent recente s-ar putea să fie vechi... Privitor la secularizare: oare nu avem scrisoarea către Biserica din Sardes, o comunitate care suferea de aceeași gravă problemă a apatiei spirituale (Apoc. 3, 1-6)? (O boală care, să nu uităm, survine mai ales din ușurința și iubirea de lux a unei societăți seculare.)

Ciprian Iulian TOROCZKAI

Slawomir Sztajer, Jarema Drozdowicz, *Changing Trajectories of Religion and Popular Culture. Cognitive and Anthropological, (Development in Humanities 15)*, LIT Verlag, Zürich, 2018, 158 p., ISBN: 978-3-643-91056-1

Autorii cărții de față, cadre didactice la Universitatea Adam Mickiewicz din Poznan (Polonia), ilustrează modul în care tinerii cercetători, în fața provocărilor puse de postmodernitate la adresa studiului religiilor, adoptă o metodă de cercetare ce ține de abordările cognitive ale fenomenului religios. Astfel, încă din introducere se afirmă cu claritate că „știința cognitivă a religiilor oferă un nou cadru teoretic pentru explicarea variabilității și diversității religiilor”, un cadru care „ne poate ajuta să înțelegem originile, structura și răspândirea reprezentărilor religioase” (p. 7)

Cartea este împărțită în două mari părți: prima intitulată „Religie, Cunoaștere (*Cognition*) și Cultură”, iar cea de-a doua „Cultura populară și noile forme ale identităților culturale”. Capitolele din prima parte se centrează chiar pe fundamentele cognitive și dimensiunile culturale ale fenomenului religios. Capitolul 1 discută rolul constrângerilor cognitive în transmiterea culturală a conceptelor religioase. Preocuparea centrală a autorilor este de a înțelege de ce anumite concepte religioase sunt mai răspândite decât

Recenzii

alte. Una dintre ipotezele emise anterior de cercetători s-a referit la „naturalitatea” ideilor religioase, ceea ce explică în mod direct și universalitatea fenomenului în cadrul umanității. Din perspectiva abordărilor cognitive, explicația se mută într-o altă direcție: cea a interacțiunii dintre sistemul cognitiv și mediul înconjurător.

Al doilea capitol intră și mai adânc în problematică, referindu-se la conceptul de *homo religiosus*, așa cum a fost el formulat de deja clasicii cercetători ai *Religionswissenschaft*, Rudolf Otto și Mircea Eliade. Mult mai provocator este însă următorul capitol, în care ipoteza naturalității religiosului este tratată în contextul ateismului. Întrebarea fundamentală este aceasta: dacă religiosul este înnăscut omului, cum se explică fenomenul din ce în ce mai larg al necredinței? Fără a oferi un răspuns direct, autorii subliniază că procesele cognitive ce stau la baza gândirii religioase nu acționează într-un mod determinist. Trebuie luați în calcul o serie variată de factori care să explice distribuția culturală a credințelor religioase – sau, dimpotrivă, absența lor.

Capitolul al patrulea se constituie într-o pledoarie pentru cercetarea multidisciplinară a fenomenului religios. Sunt discutate trei asemenea abordări: fenomenologică, comportamentală (*behaviouristic*) și cognitivă. În opinia lui Slawomir Sztajer și Jarema Drozdowicz, cele trei abordări metodologice sunt complementare. Astfel, în pofida unor diferențe specifice, regăsim la toate trei cel puțin două puncte comune: în primul rând, sacrul se constituie prin relația dintre subiect și obiect (de unde caracterul său dialogal); în al doilea rând, studiarea sacrului include în mod obligatoriu studiarea comportamentului uman exterior față de sacru.

Ultimul capitol al primei părți este dedicat marginalizării religiei în sfera publică, ca o tendință a lumii (post)moderne. Este o realitate ce survine în urma unei contradicții interne a democrației liberale moderne: pe de o parte, aceasta, în forma sa ideală, postulează și garantează libertatea religioasă, cea care permite indivizilor să aleagă, să abandoneze, să schimbe, să profeseze public și să răspândească propriile credințe; pe de altă parte, mecanismul actual, real, al lumii de astăzi face ca sfera religioasă să fie din ce în ce mai restrânsă, mai îngrădită (autorii vorbind chiar despre o „poziție precară” a fenomenului religios în contemporaneitate).

Cea de-a doua parte a cărții se apleacă asupra unui fenomen la fel de modern: cel al manifestării religiosului în forme de expresie ce țin de cultura populară. Următoarele cinci capitole ale cărții ilustrează cu exemple acest fapt, mergând de la pop-religie, până la aplicații media ca Instagram, filme „Blaxploitation” (despre traiul oamenilor cu origini africane din SUA) sau subcultura *Cafe Racer* (barurile unde se întâlnesc motocicliștii).

Pentru omul zilelor noastre, religiozitatea reprezintă așadar un fenomen din ce în ce mai dinamic și mai divers. În formularea sociologului Zygmunt Bauman, se trăiește într-o „modernitate lichidă” (*liquid modernity*). Dar a avea de-a face cu o diversitate culturală nu este o chestiune teoretică, nu ține doar de o misiune antropologică, ci este de-a dreptul un fapt cotidian, prezent în viața noastră de zi cu zi, în care întâlnim opinii, credințe, emoții, obiceiuri și practici din ce în ce mai diversificate. Autorii accentuează, tocmai din această cauză, importanța educației, cea care poate oferi instrumentele necesare pentru a face față provocărilor de tot felul (p. 81 ș.u.).

Dacă ar fi să găsim o temă comună capitolelor ce formează această a doua parte a cărții, atunci aceasta ar fi cea a identității. Fie că este vorba de anumite genuri de filme, fie

Recenzii

că este vorba de aplicații pe telefonul mobil ca Tinder sau Instagram, omul modern este mereu în căutarea definiției de sine. Într-un fel, acest lucru este de înțeles dacă ținem seama de relativizarea ce marchează universul său înconjurător. Consumismul reflectă o sete de absolut, iar sacralul îmbracă forma diverselor surrogate. În ultimă instanță, problema omului de astăzi vizează regăsirea valorilor, a ceea ce dă sens existenței sale. Cu migală, autorii cărții parcurg diversele manifestări ale religiosului în contextele sale multiculturale. Rezultă o analiză lucidă și sintetică, care confirmă ipoteza filosofului german Jürgen Habermas, după care religiozitatea nu dispare, ci se află într-un proces de transformare (vezi p. 97).

Versiunile populare ale religiilor și credințelor tradiționale nu sunt însă neapărat noi, ci reflectă în special un alt mod de mărturisire a unei credințe. Impactul culturii populare asupra omului modern este vizibil nu doar în modul în care este practică o religie, ci și în modul în care aceasta este văzută ca un răspuns la provocările realității înconjurătoare. (Unul dintre rezultate îl constituie tocmai religia-pop, care se răspândește din ce în ce mai mult în special în Asia.) Nu trebuie uitat că noile condiții culturale sunt de foarte multe ori marcate de discontinuități și contradicții, ceea ce îngreunează analiza antropologilor, a filosofilor culturii și religiei.

Pentru cititorul ortodox, chiar specializat, lectura unei cărți ca cea de față poate să fie derutantă. Ea se află departe chiar și de metodologia folosită, în general, în facultățile de teologie ortodoxă în studierea Istoriei Religiilor. Dar însăși în acest punct survine și principalul atu al cărții: ea pune în lumină câteva dintre cele mai recente abordări ale fenomenului religios, cu precădere legate de metodologia științelor cognitive. E drept, este o linie care la noi a reprezentat (și reprezintă încă) o excepție, fără însă a ne fi permis să uităm numele unui Ioan Petru Culianu și, pe urmele sale, ale lui Nicu Gavriluță. Drept urmare, recomandăm lucrarea de față tuturor celor interesați de studierea științifică a fenomenului religios, fie ei membrii ai cercului academic teologic, antropologi sau intelectuali avizați. În orice caz, meritul autorilor este de a fi reușit să „decamufleze” – cu trimitere la formula eliadiană a „camuflării sacralului în profan” – expresii ale fenomenului religios care țin de cultura populară și care, la o primă privire, sunt greu de recunoscut ca atare, mai ales dacă sunt comparate cu formele liturgico-spirituale ale religiilor tradiționale.

Ciprian Iulian TOROCZKAI

Markku Heikkilä, Simo Heininen, *A History of the Finnish Church*, Helsinki, 2016, 276 p., cu numeroase ilustrații, ISBN 897-952-222-732-4; ISSN 2323-7392

Așa cum anunță autorii în *Prefața* volumului (p. 9), acesta cuprinde ”prima istorie a Bisericii din Finlanda destinată cititorilor internaționali, care începe de la sosirea creștinismului în Finlanda la sfârșitul primului mileniu și continuă până în zilele noastre.” Avem de-a face cu o lucrare ”bazată pe cercetări recente”, dar ”fără utilizarea de note de subsol și terminologie pentru specialiști.” Doar la finalul volumului există o scurtă listă bibliografică (p. 274).